

Simona HODOŞ

Simona HODOȘ

**TEATRUL ROMÂNNO-CANADIAN
(Schimburi Culturale și Strategii Manageriale)**

**Editura UNIVERSITARIA
Craiova, 2022**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Ludmila PATLANJOGLU

Prof.univ.dr. Vasile MORAR

Coperta: Scenă din spectacolul *Ace și opium*, realizat de Robert Lepage cu trupa Ex Machina, prezentat la Festivalul Internațional SHAKESPEARE de la Craiova (2018).

Copyright © 2022 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HODOȘ, SIMONA

**Teatrul româno-canadian - Schimburi Culturale și Strategii
Manageriale** / Simona Hodoș. - Craiova : Universitaria, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1834-3

792

© 2022 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

© Copyright

Drepturile de autor asupra imaginilor aparțin @Ex Machina/ Robert Lepage, David Leclerc, Elias Djemil-Matassov, Éric Labbé, Nicola Franck Vachon, Tristram Kenton, Daniel Bucur, Simona Hodos, Jeu, Le Devoir, La presse, Le Soleil, BAnQ – Grande Bibliothèque, Dilema, Teatrul Azi, Bibliothèque Raymond-Laberge de Châteauguay.

PREFAȚĂ

Obiectul prezentei lucrări este clar conturat și cu precizie definit: o cercetare exhaustivă a teatrului din cele două țări, îndeosebi în ultima sută de ani, cu un accent al analizei și documentării asupra chipului în care schimbările culturale din lumea dinamică a contemporaneității au impus teatrului din România și Canada, în tot acest răstimp, găsirea de soluții generale sau specifice, în sfera strategiilor manageriale.

Activitatea autoarei reprezintă prima încercare, amplă și profundă, menită să acopere o necesară cunoaștere a unei realități culturale majore: apropierea, înțelegerea, dezmărginirea oamenilor de pretutindeni prin teatru. Simona Hodoș a combinat și articulat între ele metode pentru a cerceta fenomenul teatral în Canada și România (monografii, rapoarte, studii statistice, articole științifice sau din zona culturală, fotografii, comentarii, note critice, convorbiri, vizite de documentare, experiența personală) legându-le pe toate, mai ales pentru ultimul deceniu și jumătate, de felul în care a evoluat și a fost aplicată „perspectiva managerială”.

Pentru ca acest proces să se bucure de un real succes, scriitoarei nu i-a trebuit decât să aibă celelalte calități (perseverență, răbdare, spirit analitic și de sinteză, capacitate de a stabili conexiuni cauzale, interes permanent pentru fenomenul studiat în componentele sale esențiale sau de detaliu, dar și competența interpersonală pentru a relaționa cu personalități artistice atât de diverse) pentru a structura conținuturile rezultate într-un întreg coerent și consistent logic. În convingerea autoarei, fenomenele culturale ca și cele economice și politice – iar relațiile culturale româno-canadiene, implică toate aceste paliere –, nu pot fi benefice în mod maximal dacă sunt lăsate doar pe seama „soluțiilor individuale”. Ele trebuie să intre în matrici de analiză și de găsire a soluțiilor din zestrea de metode și tehnici din cadrul disciplinelor management și marketing.

Regăsim o parte consistentă de analiză teoretică referitoare la natura activității de management și marketing în structura tipurilor de decizii din societatea contemporană, reprezentând un bun exemplu de aplicare a

principiilor marketingului și managementului chiar la studiile empirice din Canada și România, generând strategii de marketing nediferențiat, diferențiat, concentrat, personalizat.

Identitatea diasporei presupune evoluția raportului dintre „Solidaritate identitară vs Afirmare individuală”, dar și despre conflictele între „autohtoni” și „vechi veniți” sau „noi- Veniți”, toate aceste problematici aducând atingere substanțială cu temele „identității” și ale „diasporei”, simbolizând un demers menit să pună în valoare potențialul creator întâlnit.

Înțelegerea intimității acestei lumi nu a fost o dificultate pentru Simona Hodoș: a avut contacte nenumărate cu personalități remarcabile care i-au facilitat cunoașterea pentru perioada prezentă, dar i-au dat și deschiderea pentru ceea ce a fost. Nu s-a lăsat însă în plasa subiectivității generate de prea marea apropiere de obiect. Singură își propune, ca punct de plecare rezonabil, cercetarea documentelor și, numai în prelungirea acestei sarcini, „subiectivitate obiectivă ori detașată”. În fapt, încă o probă a acestei maturități consistă și în aprecieri de acest tip: teatrul românesc a evoluat „sub semnul istoricității și a relaționărilor sale” sau „schimburile teatrului românesc cu lumea (au) fost marcate (tot timpul) de regimurile politice”, iar în formulări mai largi: „timp de un deceniu, Teatrul Naționalul din Craiova a înscris teatrul românesc pe harta lumii”.

Finalul studiului este dedicat geniului regiei mondiale contemporane, Robert Lepage. Dintru început trebuie să remarcăm faptul că alegerea acestui final se justifică în chip deplin. Și din punct de vedere teoretic, și din cel al relevanței pentru ideea de politică și politici culturale în viitor. În fond, prin intermediul lui Robert Lepage, prin chiar viața și activitatea lui, incluzând-o și pe cea legată de România, avem acces privilegiat la conceptele majore ale lumii de azi: globalism, localism, multilingvism, interculturalitate. El s-a confruntat cu ele, le-a înțeles, le-a aplicat în propria sa practică teatrală ca putini alții.

Prof.univ.dr. Vasile MORAR

Profesor Emerit al Universității din București

ARGUMENT

Dragostea pentru teatru a venit în mod aproape genetic. În familie exista un cult pentru arta spectacolului de teatru. Tatăl meu a frecventat cu pasiune toate marile spectacole ale anilor 1968 – 1978, în anii studenției sale și după aceea, fiind capabil să descrie oricând în amănunt marile spectacole ale lui Liviu Ciulei, Lucian Pintilie, David Esrig, Valeriu Moisescu, Cătălina Buzoianu, Silviu Purcărete, să evoce jocul marilor actori, precum Emil Botta, Ștefan Ciobotărașu, Grigore Vasiliu Birlic, Radu Beligan, Clody Bertola, Olga Tudorache, Tamara Buciuceanu, Draga Olteanu, Leopoldina Bălănuță, Mariana Mihuț, Gina Patrichi, Gheorghe Dinică, Marin Moraru, Toma Caragiu, George Constantin, Victor Rebengiuc, Ștefan Iordache, Mircea Albulescu, Amza Pellea, Ștefan Bănică, Virgil Ogășanu. Încă din primii ani de viață am fost dusă la *teatrul cel mare*, adică la spectacolele de la Bulandra, Nottara, Mic, Teatrul de Comedie, în anii cei mai interesanți ai deschiderii teatrului românesc din perioada comunistă.

Am fost educată în spiritul dragostei și al respectului total față de arta actorului și a spectacolului de teatru, având mereu înclinație umanistă, urmând secția de Filologie-Istorie a prestigiosului liceu *Traian* din Turnu-Severin. Aici au studiat, alături de personalități precum academicienii Gheorghe Ionescu Șișești, Petre Sergescu, Șerban Cioculescu, Vasile Gionea, matematicienii Ștefan Odobleja, Gheorghe Țițeica, Traian Lalescu și câțiva oameni de teatru consacrați : criticul Alice Voinescu, actorii Nicolae Bălțățeanu și Virgil Ogășanu.

Relația cu lumea teatrului a fost firească și necesară, încât în 1994 am decis că este momentul specializării în Teatrologie. Din nou am avut șansa unor întâlniri cu modele profesionale și de viață, în persoana profesorilor Michaela Tonitza-Iordache, Ileana Berlogea, Ion Toboșaru, Gheorghe Ceaușu, Constantin Marinescu, Elisabeta Munteanu, Ludmila Patlanjoglu, Dan Vasiliu de la Catedra de Teatrologie. Pe parcursul facultății am interferat și cu profesorii catedrelor de Regie și Arta Actorului, având ocazia, ca studentă, să pătrund în miezul actului de creație al unui spectacol. O practică importantă și marcantă a reprezentat-o lucrul direct cu studenții claselor

paralele conduse de regizorul-profesor Valeriu Moiescu (asistent Nicolae Manda) și actorul-profesor Dem Rădulescu (asistent George Ivașcu).

Ca jurnalist, prezența la repetiții sau realizarea de interviuri cu cei mai de seamă creatori români de teatru: dramaturgi, regizori, scenografi, compozitori, actori, directori și critici de teatru a însemnat atingerea spirituală a măștrilor care mă inspiră mereu și de fiecare dată în profesia de zi cu zi.

Personalitatea unor Marin Sorescu, D. R. Popescu, Dumitru Solomon, Gellu Naum, Valentin Silvestru, Dinu Săraru, Cătălina Buzoianu, Vlad Mugur, Alexandru Tocilescu, Valeriu Moiescu, Alexa Visarion, Alexandru Darie, Victor Ioan Frunză, Mihai Măniuțiu, Alexandru Dabija, Silvia Dumitrescu-Timică, George Constantin, Ștefan Iordache, Silvia Popovici, Ovidiu Iuliu Moldovan, Victor Rebengiuc, Ion Caramitru, Mariana Mihuț, Horațiu Mălăele, Marcel Iureș, Oana Pellea, Maia Morgenstern, Răzvan Vasilescu, Mihai Constantin, George Ivașcu, Dragoș Buhagiar, Ștefania Cenean, Lia Manțoc, Maria Miu, Adrian Enescu, Dorina Crișan-Rusu, Nicu Alifantis sunt repere la care revin în orice moment legat de teatrul românesc și universal.

În iunie 1998 am absolvit UATC, obținând licența în Arta Teatrală, Specializarea Teatologie. La acel moment lucram ca redactor la Secția culturală a ziarului *România liberă* și aveam aproape șapte ani de activitate ca jurnalist și critic de teatru. Experiența practică în ziaristică a fost fundamentată în cei cinci ani de studii în cadrul Universității ATHENAEUM, la Facultatea de Filologie-Ziaristică, unde am avut, de asemenea, șansa (între 1990 – 1995) unor profesori de marcă, precum Dan Grigorescu la *Literatură universală* și *Estetică*, Romul Munteanu la *Literatură comparată*, Henri Dona la *Istoria presei*, *Proză politică și activitatea jurnalistică a lui Mihai Eminescu*, Theodor Hristea la *Gramatica limbii române*, Paul Popescu-Neveanu la *Psihologie*, Petre Biltz la *Logică*, Ludwig Grunberg la *Filosofie*.

După anii de jurnalism angajant, nevoia de a pătrunde și mai mult în lumea teatrului a venit firesc, îmbinând pas cu pas toate experiențele acumulate: managementul cultural cu marketingul și cu jurnalismul teatral. Munca din România, ca director artistic interimar și consultant artistic relații publice la Centrul de proiecte culturale al Primăriei Municipiului București – ArCuB, colaborările cu UNITER, Teatrul Bulandra, proiectele internaționale

în colaborare cu Franța, Austria au avut o continuare precisă în Canada, unde din 2006 am început să trăiesc și să lucrez în același domeniu al organizării de evenimente culturale.

Experiența practică deprinsă în anii petrecuți în Canada se cerea consolidată. Ea a determinat decizia reluării cercetării științifice aprofundate sub auspiciile Catedrei de Studii Doctorale a Universității Naționale de Artă Teatrală și Cinematografică „I.L.Caragiale” din București, sub conducerea prof. univ. dr. Ludmila Patlanjoglu. Trecerea la un nivel superior de cunoștințe era normal să se facă în cadrul aceluiasi mediu propice în a fundamenta formarea profesională. A fost însă nevoie de practică și activitate neîncetată în domeniul teatrului, al managementului și marketingului cultural pentru a dobândi o bogată experiență canadiană, trăită într-o diasporă numeroasă, precum comunitatea românească din Canada. Cercetarea ghidată de conducătorul lucrării, cadrul academic de elită și îndrumătorii reuniți în acest departament au reușit să imprime un standard de înaltă calitate. Acribia coordonatorului tezei și a comisiilor de evaluare a impus căutarea unor mijloace de expresie esențiale în ilustrarea și, mai cu seamă, în susținerea temei de cercetare alese.

Distanța între București și Montréal este de 7.300 km. Între București și Toronto, distanța cu avionul este de 7.762 km. Între Montréal și Toronto, cu mașina, parcurgi 539 km. În mile, vorbim de alte cifre. România și Canada sunt despărțite de aceste distanțe mari și de Oceanul Atlantic, de unități de măsură diferite, dar și de legături puternice, de multe ori nebănuite. În acest context este aproape firesc ca informațiile, schimburile și contactele dintre cele două lumi să nu fie întotdeauna atât de lesnicioase pe cât și-ar dori românii de aici și de dincolo de Ocean. Cei de aici de cele mai multe ori visează la Canada, ca la un pământ aproape sau chiar al tuturor făgăduințelor împlinite, românii de acolo speră ca într-o bună zi să fie cât mai aproape de țara de origine, să fie înțeleși și, de ce nu, măcar din când în când încurajați.

Imigrația românească în Canada și-a sărbătorit de ceva vreme centenarul. Valuri de români încă cer să plece în Canada. Acest tărâm ce se desfășoară geografic sub cercul polar de Nord reprezintă încă un *El Dorado* pentru cei care nu își mai găsesc locul acasă sau care vor o viață ideală. Pe lângă valurile de emigranți români, simpli muncitori : țapinari, mineri,

constructori din anii începutului de secol XX, în anii comunismului au plecat în exil în cea mai mare măsură intelectuali. Nu au lipsit artiștii, în speță creatorii de teatru. În anii ce au urmat schimbării regimului totalitar, din '90 și până în prezent, emigrația românilor în Canada a consolidat o diasporă numeroasă, dar și de calitate. Pe teritoriul Canadei sunt înregistrați oficial, conform studiilor realizate de *Statistique Canada* în 2018, circa 300.000 de persoane de origine română, comunitatea de români fiind deja între primele 10 comunități de imigranți în provincia Québec.

Îmbunătățirea nivelului cultural al diasporei românești din Canada se datorează și faptului că alături de inginerii din diverse domenii, de specialiștii în computere și IT, în Canada sunt deja mulți români din sfera artelor în genere și a teatrului în speță. Faptul are o explicație aparent simplă : generațiile tinere stăpânesc mai bine limbile străine și au astfel curaj să se arunce în această aventură a emigrării, în altă cultură, în altă lume, în altă țară, precum Canada.

Dintre oamenii de teatru emigrați în Canada, nu toți sunt cei care ajung să își onoreze profesia la nivelul la care au reușit să o facă în România. Fiind tineri însă, contextul actual nemaifiind unul cu totul închis și dispărând componenta exil fără întoarcere, toți aceștia își păstrează în suflet, dar și ca traiectorie, obiectivul de a lupta pentru reușita și consacrarea profesională exact în domeniul în care sunt specializați : regie, actorie, scenografie, dramaturgie și chiar management cultural.

Comunitățile de români din Canada adunate în câteva orașe (Montréal, Toronto, Calgary, Kitchner, Hamilton, Laval, Vancouver, London, Québec) sunt din ce în ce mai proeminente și au un potențial enorm. Este nevoie doar de un impuls concertat și conștient, de un sprijin managerial profesionist, de o politică externă care să-și asume nemijlocit această diasporă.

Până la un punct, lupta și competiția pentru recâștigarea poziției vocaționale se duc pe un tărâm individual. Investirea în studiul universitar, aprofundarea studiilor post-universitare de specialitate, căutările în teatrele sau companiile mici, particulare, aproape fără excepție compuse din imigranți sau cel mult mixte, nu asigură însă întotdeauna confortul interior, succesul scontat și mai ales, recunoașterea absolută în mediul profesional. Cei care

reuşesc această adaptare şi penetrare până la vârful piramidei sunt cazuri singulare (un exemplu este Alexander Hausvater) care obligă la un studiu aplicat, ele dând prestigiu şi fiind deschizătoare de drumuri în dialogul cultural al României cu străinătatea.

Dialogul teatrului românesc cu lumea debutează din primii ani de existenţă, la jumătatea secolului al XIX-lea, în principal cu Europa. Din secolul al XIX-lea până astăzi, acesta se extinde şi pe alte continente. Primele *schimburi teatrale româno-canadiene* au avut loc imediat după primul război mondial, datorită sprijinului Reginei Maria.

În zilele noastre, în contextul mondializării, al comunicării virtuale în care singura graniţă este ecranul utilizatorului, iar limita o stabileşte doar conexiunea transmisiilor de date şi comunicaţiei, nimeni nu se mai poate îndoii de importanţa dialogului cultural. Termenul de interculturalitate este un concept avansat în Canada, unul din spaţiile multiculturale cele mai fertile amestecului şi, în consecinţă, dialogului cultural.

De la simpla comunicare interumană, care presupune asumarea unei limbi comune, care nu este în majoritatea cazurilor cea maternă, nici măcar pentru nativii canadieni – Canada fiind la origine o ţară de imigranţi – la dialogul elevat, pe care îl presupune reprezentarea artistică, comunicarea în acest spaţiu cultural este complexă şi propice schimburilor. În egală măsură, dialogul cultural este vital într-un spaţiu marcat de lumea companiilor multinaţionale, în care economia, finanţele, viaţa de fiecare zi sunt sistematic şi permanent bombardate de un nou tip de cultură globalizatoare. Pe lângă acest aspect interesant, care şterge graniţele, care cel puţin simplifică activitatea umană, este însă şi o imensă capcană, aceea a pierderii identităţii personale, naţionale, culturale. În mod istoric, sociologic, psihologic, fiinţa umană are nevoie de raportarea la nişte valori cunoscute, proprii, asumate în mod natural prin apartenenţa la o cultură sau alta.

În cadrul schimburilor şi dialogului cultural, fiecare dintre participanţii la acest act al împărtăşirii informaţiilor, cunoştinţelor, cutumelor, valorilor se îmbogăţeşte, indiferent dacă este deplin conştient sau deschis înspre noutate. În cazul existenţei unei culturi unice, fără nuanţe sau diferenţe, fără noutate şi diversitate, probabil că alienarea îşi găseşte terenul cel mai fertil.

Primii pași în lumea canadiană i-am făcut bineînțeles în relație cu România. Asociația culturală CETATEA ALBĂ din București – inițiator și organizator de proiecte internaționale și de promovare a României în străinătate și în special în Franța și Canada – împreună cu asociația canadiană Association ROCADE din Montréal realizează amplul eveniment consacrat prezentării unora dintre cele mai semnificative aspecte care compun imaginea țării noastre în contextul comunităților și culturilor europene din Montréal, Canada, la scurt timp după integrarea sa în Uniunea Europeană.

Această acțiune de promovare numită EUROFEST a avut un larg ecou, reunind aproape 20.000 de persoane în intervalul de 12 ore al programului-maraton care a avut loc timp de zece ani, începând din iulie 2006, în Parcul Jean-Drapeau, Insula Sfânta Elena din Montréal. Scopul acțiunii a fost acela de face cunoscute în spațiul canadian, potențialul cultural, turistic și uman al României și de a facilita prin intermediul limbajului universal al culturii comunicarea directă, dintre cetățenii țării noastre stabiliți în Canada și cei din România, oficiali, instituții de stat și private, cetățeni români.

Totodată, misiunea evenimentului a fost aceea de a face legătura cu cetățenii din Canada ai celorlalte state membre ale Uniunii Europene, precum și cu oficialii canadieni, la nivel de Minister al Imigrației și Comunităților Culturale și al Primăriei orașului Montréal.

Oportunitatea majoră pentru lansarea *Festivalului filmului românesc în Canada* (FFRC) a reprezentat-o cadrul general oferit de succesul înregistrat de cinematografia românească la marile festivaluri și mai cu seamă la Festivalul de la Cannes. FFRC este o trambulină pentru manifestarea comunităților culturale românești din provincia de limbă franceză, Québec.

O altă importantă oportunitate este reprezentată de faptul că proiectul a reușit ca pe parcursul primelor cinci ediții să reunească în program filme de valoare ale unor regizori de prestigiu și a însemnat o oglindă excelentă pentru România în partea franceză a Canadei, prin seria de proiecții festivaliere anuale de lungă durată, între una și 3 săptămâni, organizate la Montréal și Québec.

Începând cu ediția a șasea, FFRC s-a extins și s-a permanentizat în provincia Ontario, la Toronto și în capitala canadiană Ottawa. Din 2013,

colaborările și schimburile culturale româno-canadiene s-au intensificat, lărgindu-și aria de acoperire până în zona central-vestică a Canadei, în provincia Alberta, orașele participante fiind Edmonton și Calgary.

Association ROCADE a încheiat parteneriate ferme și solide cu asociațiile românești din cele două orașe menționate. *The Canadian Romanian Society of Alberta - Edmonton* și *The Romanian Canadian Cultural Society din Calgary* sunt organizațiile care în colaborare cu ROCADE au organizat ample turnee de teatru românesc și importante concerte de muzică românească.

Împreună cu Festivalul Filmului Românesc și alte acțiuni anuale, proiectul *Stagiunea teatrului românesc* în Canada este singurul care a reușit să se deruleze în mod constant din 2010 și până în 2019, fiind pus sub semnul acțiunilor românești în spațiul cultural al marilor evenimente, în fapt cel mai important proiect cultural ce a reușit să fie implementat în Canada. La nivel managerial, de marketing și promovare, pe parcursul celor peste nouă ani de derulare a acestui proiect au reieșit multe concluzii care fac obiectul unui important capitol despre marketingul cultural.

Titlul lucrării, TEATRUL ROMÂNNO-CANADIAN (Schimburi Culturale și Strategii Manageriale) a fost ales în conformitate cu realitățile anilor 2012, când a început acest demers. Conceptul lansat în Canada a fost promovat la nivelul instituțiilor locale și provinciale (Primăria orașului Montréal, Ministerul Culturii și Comunicațiilor din Québec, Ministerul Imigrației și Comunităților Culturale) și la nivelul forurilor românești (Primăria București, Departamentul pentru Relațiile cu Românii de Pretutindeni din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, Institutul Cultural Român). Ideea înființării acestei entități teatrale a fost primită cu interes de fiecare dintre posibii parteneri enumerați.

Pe parcursul celor nouă ani, teatrul românesc a fost prezent neîncetat în Canada, prin intermediul *Stagiunii teatrului românesc*. Prin unicitate și continuitate, proiectul a câștigat atenția publicului (român și canadian), devenind o prezență constantă în oferta culturală de pe piața canadiană. Ca o consecință benefică s-a impus crearea și lansarea instituțională a *Teatrului româno-canadian*. În acest sens a avut loc întâlnirea dintre directorii *Théâtre du Nouveau Monde* și *Teatrul Dramaturgilor din București* în iunie 2018, la

sediul prestigiosului teatru montréaléz. Cu ocazia întrevederii, cei doi reprezentanți ai instituțiilor din România și Canada au discutat posibilitatea coproducerii de spectacole din dramaturgia contemporană românească, puse în scenă la Montréal, cu trupă mixtă, formată din creatori (actori, regizori, scenografi, muzicieni) români și canadieni. Deși nu s-a validat ca instituție, procesul fiind stagnat de pandemie pe baza elementelor acumulate, *Teatrul româno-canadian* rămâne o reală ipoteză.

Acest studiu, structurat *pe șase capitole, încadrate de argument și concluzii* este menit să ofere o bază teoretică și o resursă documentată celor care vor să inițieze și să coordoneze organizarea unor evenimente speciale aflate sub semnul teatrului româno-canadian. Rezultatele lucrării conduc în mod evident către nevoia creării unei instituții care să fundamenteze și să implementeze profesionalizarea unor manageri culturali specializați în activitatea pentru diasporă și care să poată coordona evenimente de tipul *schimburi și dialog cultural* (teatral, cinematografic, literar, arte vizuale, noi tehnologii în domeniul artistic) între România și Canada.

În Canada există perspectiva extinderii pe termen lung a proiectului de cooperare în domeniul schimburilor teatrale, de multiplicare a organismelor culturale/instituțiilor de acest gen în provinciile în care comunitățile românești sunt numeroase și evident dornice de cultură românească vie și purtătoare de *valoare identitară* precum limba română, tradiția, spiritualitatea.

Două capitole ample din lucrare sunt dedicate omului de teatru Robert Lepage. Prezența sa în România este o punte majoră în dialogul teatrului românesc cu cel canadian. Invitarea spectacolului *Hamlet-Colaj* și conferința susținută de regizor la București, în cadrul Festivalului Național de Teatru (2017), urmată de reprezentația *Ace și opium* la *Festivalul Internațional Shakespeare de la Craiova* (2018) au deschis un culoar major în dialogul româno-canadian, constituind în egală măsură unul din rezultatele semnificative ale cercetării. De la gândul inițial care a inspirat elaborarea acestei teze la forma finală, au apărut schimbări - obiective și subiective -, inerente în cazul unei cercetări care pornește de la un subiect neexplorat, abordează o arie tematică vastă, evoluează în ritmul în care au loc evenimentele. Implicarea personală în activitatea de organizare a acestor

schimburi culturale, ca manager al organizației româno-canadiene Association ROCADE, contactul imediat și relațiile parteneriale permanente cu instituțiile de resort (teatre, ministere, organisme profesionale) ale celor două țări au marcat activitatea de cercetare, analiza faptelor și concluziile finale.

Metodologia de cercetare a pornit de la tratarea unui subiect cu totul nou despre care existau foarte puține surse de documentare, la care s-a adăugat experiența managerială personală. O etapă laborioasă a constituit-o stabilirea bibliografiei din unghiuri diverse și puncte de vedere multiple. Pornind de la un teren aproape virgin, studiul a fost hrănit de contribuții izvorâte din monografii, rapoarte, statistici, articole, fotografii, comentarii, note critice, convorbiri, vizite de documentare. Împreună cu analiza și experiența personală au contribuit substanțial la definirea și elaborarea studiului teoretic general.

Raportul *Les politiques culturelles et territoriales du Canada. Origines, évolutions et mises en œuvres*, întocmit exhaustiv și minuțios de autoarele Monica Gattinger și Diane Saint-Pierre (cu o numeroasă echipă de colaboratori) enunță, ilustrează și pune în context politicile culturale și teritoriale canadiene, din perspectiva originii, evoluției și aplicării legislației în raport cu realitățile și specificul acestui stat federal. Lucrarea a constituit un document de referință, devenind un îndrumar pentru capitolul **Schimburi culturale, strategii manageriale**.

Pentru același capitol teoretic, un ghid au fost analizele de conținut: *Politici culturale – secvențe majore*; *Repertoriu de politici culturale* de Dan Vasiliu; *130 de ani de legi pentru teatru. O istorie a principalelor acte normative destinate teatrului din România*; *Particularități ale Marketingului Cultural*; *Barometrul de consum cultural 2014. Cultura între local și global* de Carmen Croitoru ; *Strategii de marketing în teatru* de Ana-Maria Niță.

Documente bibliografice însemnate pentru capitolul **Diaspora românească în Canada** au fost furnizate de volumul *Relații româno-canadiene. Bibliografie generală* al autoarelor Adina Berciu Drăghicescu și Silvia-Adriana Tomescu - o sursă pentru orice demers care vizează aspectele de schimb și colaborare între cele două state. Informații inedite, noțiuni și concepte despre diaspora/ diasporă oferă studiile în limba franceză *Diasporas*

et nations; *Les mots des diasporas* semnate de Chantal Bordes-Benayoun și Dominique Schnapper; *Pouvoirs de diaspora: essai sur la pertinence juive* de Daniel Boyarin; *Les Diasporas* de Michel Bruneau.

Monografiile despre oameni de teatru (*Regele scamator Ștefan Iordache* de Ludmila Patlanjoglu, *Măștile lui Hausvater* de Cristina Modreanu, *Robert Lepage: Zboruri de legătură* de Remy Charest), convorbirile cu Lorraine Pintal, Alexander Hausvater, Emil Boroghină, Petre Bokor, Septimiu Sever, Robert Lepage au dezvoltat noi dimensiuni asupra tematicii abordate în prezenta lucrare.

În capitolul **Concluzii** am folosit ca resursă analitică pentru spațiul românesc studiul *Managementul cultural în contextul actual* de Aura Dvoracic, iar pentru cel canadian, raportul diseminat de autoarea Caroline Monpetit în analiza *Cum se va recupera teatrul din Québec după criză?*, publicată în ziarul *Le Devoir* din 17 iunie 2020.

Concluziile care au apărut pe parcursul acestei cercetări vizează să ofere un suport teoretic și metodologic în abordarea și în susținerea identității Diasporei românești din Canada, o enclavă vie de cultură și spiritualitate românească ce are tot mai evident nevoie de un sprijin constant, în vederea perpetuării valorilor identitare.

Ignorarea acestei realități, absența sau nepotrivita direcționare a resurselor umane și materiale care să susțină cultura identitară a românilor din Canada are drept consecință asimilarea de către țara de adopție sau imersiunea voluntară a românilor în cultura locală. Pe termen lung, efectele au consecințe politice și istorice ireversibile. Fenomenul este alarmant pentru că există semne care pot conduce la *dez-naționalizare*.